

medverkande i antologin är Roland Lysell som skriver initierat om om Madame de Staëls teaterkritik i *De l'Allemagne*. Religionsforskaren Andreas Kubik (Rostocks universitet) skriver om kristendomsteoretiska aspekter av Novalis' essä "Die Christenheit oder Europa". Sist men inte minst, ger Gernot Müller en tankeväckande bild av Heinrich von Kleists svenska receptionshistoria och hur denna hänger ihop med olika tidsperioders romantikuppfattning. Müllers bidrag är i sig också en intressant skildring av ett enskilt författarskaps kanoniseringsprocess i Sverige.

Fyra av antologibidragen är författade på engelska, två på tyska. Det är en blandning som, i mitt tycke, fungerar alldeles utmärkt, förutsatt att man behärskar båda språken, helst tillsammans med franska. Språkraven utgör möjligen ett hinder för en del presumtiva läsare. Antologin riktar sig emellertid inte till grundstudenter utan har i stället den lovvärda ambitionen att vara ett högspecialiserat inlägg i den internationella forskningsdebatten kring den tidiga tyska romantiken. Det glädjande att svensk litteraturvetenskaplig forskning, i synnerhet, som i detta fall, bra svensk litteraturvetenskaplig forskning, får internationell spridning.

Jon Helgason

Marsha Keith Schuchard, *Emanuel Swedenborg, Secret Agent on Earth and in Heaven: Jacobites, Jews, and Freemasons in Early Modern Sweden*, *The Northern World* 55 (Leiden & Boston MA: Brill, 2012). xviii + 804 s.

Marsha Keith Schuchard, forskare vid University of Texas, har specialiserat sig på esoterism, jakobiter och politiskt frimureri under 1600- och 1700-talen. I den omfattande studien *Restoring the Temple of Vision: Cabalistic Freemasonry and Stuart Culture* (2002) undersökte

hon den politiska och religiösa bakgrunden till de skotska graderna (*Écossais*) inom det tidiga 1700-talsfrimureriet, i synnerhet jakobitiskt influerade engelska och franska frimurarloger med agendan att återinsätta den Stuartska ätten på tronen – avsatt alltsedan Jakob II:s landsflykt 1688. Schuchard visade att hermetiska influenser från judisk kabbala och samtida föreställningar om rosencreutzare i dessa politiserade loger hade länkats till frimureriets övergripande metafor, Salomos tempel, och att ritualer och symbolik underströk den politiska agendan att insätta Karl Edward Stuart (1720–1788) som monark på den engelska tronen.

Med *Emanuel Swedenborg, Secret Agent on Earth and in Heaven: Jacobites, Jews, and Freemasons in Early Modern Sweden* (2012) tar Schuchard ett bredare grepp. Hon utgår från Emanuel Swedenborg (1688–1772), en av 1700-talets mest utforskade personligheter och söker visa hur integrerade hans roller var som vetenskapsman och visionär teosof. Till dessa båda aspekter lägger hon nu tesen att Swedenborg under sina resor även verkade som hemlig agent för den franske kungen Ludvig XV och det projakobitiska hattpartiet i Sverige.

Monografins kronologiska disposition motsvarar Swedenborgs levnadsår, där vart och ett av de tjugotvå kapitlen tilldelas en viss period om två till fem år. Schuchard följer i huvudsak två tematiska huvudlinjer. Den övergripande tesen är som tidigare sagts att Swedenborg ägnade sig åt underrättelseverksamhet under sina rundresor, att han verkade som hemligt sändebud inom europeisk maktpolitik. Den andra linjen följer frimureriets utveckling i Europa med tonvikt på Sverige och den påstådda relationen till Swedenborg. Båda linjerna löper parallellt i undersökningen men om utredningen om Swedenborg dominerar bokens första tredjedel så förekommer Swedenborg därefter alltmer sporadiskt och då som en källa till influens inom det sena 1700-talsfrimureriets tankevärld.

I detta ligger en spänning mellan de överordnade linjerna – det påstådda spionaget med frimurarlogerna som bas – och hur resultaten presenteras. Vissa tidsperioder har mer att tillföra utredningen än andra och då fyller Schuchard på med annat material. Det visar sig nämligen att den omfångsrika monografin har flera divergerande syften, vilket redan antyds i undertiteln. Underordnade men motiverade utifrån de båda överliggande stråken interfolierar Keith Schuchard ett otal mer eller mindre motiverade utvecklingar om bland annat jakobiter och judar, i huvudsak uppföljningar av resonemangen i *Restoring the Temple of Vision*. Den mest motiverade är delundersökningen som visar i vilken omfattning Swedenborg influerades av *Zohar*, Johannes Bureus *Kabala Upsalica* och Zabbati Zevis kristna kabbala under sina studieår i Uppsala, vilket senare blev avgörande när Swedenborg adapterade den judiska mystiken till en personligt färgad kristen kabbala.

I 1710-talets London värvas, enligt Schuchard, Swedenborg till diplomat av Carl Gyllenborg, ett uppdrag som sägs förbli underordnat hans vetenskapliga och religiösa verksamhet. Som arenor för Swedenborgs politiska och esoteriska intressen vill hon alltså se de många frimurarloger som bildas från 1710-talet och framåt. Schuchard radar upp vaga indicier på att Swedenborg var frimurare, som att han umgicks med frimurare i Paris 1736. För att demonstrera Schuchards metod gör hon en stor sak av att Carl Fredrik Scheffer recipierar samma år i Paris men utan att påvisa något samband till Swedenborg. På samma ogrundade sätt förknippas Swedenborg med Andrew Michael Ramsays för det europeiska frimureriet inflytelserika paristal, också från 1736, som blir startskottet för allt riddarfrimureri baserat på traditioner från tempel- och johanniterriddare. I London år 1740 umgås Swedenborg med Jean Theophilus Desaguliers som företrädde Royal Society och som även var den samlade kraften inom

engelskt frimureri. Men trots alla möten finns det i dag inga belägg för att Swedenborg var frimurare varför Schuchards genomgående kopplingar till frimureri i de europeiska metropolerna förblir antaganden. Varför är det då viktigt att veta om han var frimurare eller ej? Förutom Schuchards ostyrkta om logerna som Swedenborgs diplomatiska nätverk gör hon en poäng av att frimurarmotiv influerar Swedenborgs texter. Min invändning är att det hon hänför till frimurarnas symbolvärld var mer av allmångods under denna tid. Som när Swedenborg skriver utförligt om ett visionärt tempel i *De Cultu et Amore Dei*, då har jag jag svårt att se särskilda "masonic allusions" utan helt enkelt det paulinska bibelmotivet med hjärtats tempel i Anden.

Schuchard visar övertygande att en rad europeiska frimurarloger fungerade som jakobitiska klubbar. För svensk del framför hon hypotesen att det år 1732 av Carl Gustaf Tessin grundade sällskapet *Awazu och Wallasis* skulle ha sådana syften, liksom senare även de svenska frimurarlogerna. Här tror jag Schuchard går utöver vad man rimligtvis kan sluta sig till utifrån det citerade källmaterialet. När Tessin till exempel skriver om den planerade frimurarlogen så nämns heller inte den politiska aspekten utan frimureriets kvalitéer är i stället det "mystiska" och "humanitära". (s. 215) När Schuchard påstår att Swedenborg deltog i svenska frimurarsammankomster redan under 1710-talet, i möten inom Awazu och Wallasis och senare inom den första officiella svenska frimurarlogen framstår påståendena som ogrundade. Däremot är det en viktig iakttagelse att de ledande frimurarna hade recipierat i jakobitiskt influerade parisloger, till exempel Axel Wrede Sparre (1733) och den tidigare nämnde Carl Fredrik Scheffer (1736), även om det är att gå för långt att, som Schuchard gör, dra slutsatsen att de tidiga svenska frimurarlogerna därmed är jakobitiska. Schuchards metod är tidvis associativ, approximativ. Schuchard är ofta intressanta resultat på spåren men

gång på gång går det att ifrågasätta källornas relevans och de många slutsatsernas rimlighet. Den återkommande och obekräftade premisen, att Swedenborg upptogs till frimurare i London, liksom förekomsten av svenskt frimureri under 1710-talet, stannar till exempel vid djärva orsakssamband utan underbyggnad i primärkällor.

Författarens allmänna ämnesavgränsning, "a study of the role of esoteric intelligence in exoteric politics" (s. xvi), antyder indirekt den genomgående diskussionen om hur vi skall förstå synen på rationalitet under det "upplysta" 1700-talet. Keith Schuchard belyser mångtydigt hur en hermetisk-kabbalistisk tradition anammas av såväl Swedenborg som frimurarna och hur den kombineras med eller verkar parallellt med vetenskapliga metoder, allt i sökandet efter vad man uppfattar som Guds uppenbarelse i världen. Ett av många exempel är när Swedenborg föreställer sig att en magnetisk aura kan avslöja var en gruva bäst kan utgrävas, detta efter att ha läst Pierre de Vallemonts *Physique occulte* från 1693. En liknande visionär vetenskap utövades av många: Carl von Linné, Immanuel Kant, Johann Caspar Lavater, Johan Wolfgang von Goethe, och representerar det förmoderna 1700-talets dubbelbottnade vetenskapsideal.

Var Swedenborg en hemlig politisk agent? I samtida korrespondens, politiska texter och ekonomihandlingar söker Keith Schuchard svaren bakom påståendet att Swedenborg som underrättelseman tjänade hattarnas frankofila och jakobitiska utrikespolitik, genom att samtidigt belysa Swedenborgs politiska, religiösa och finansiella aktiviteter under sina resor. Swedenborgs hemliga diplomatiska uppdrag – övergripande att verka för Karl Edward Sturarts sak – skall även ha färgat honom som naturvetenskapsman och kristen mystiker, genom delaktighet i esoteriska nätverk som influerade såväl hans politiska som religiösa föreställningsvärld. Trots stöd i hittills okända och outforskade handskrifter från en rad europe-

iska arkiv – i sig ett forskningsresultat – redovisar inte Schuchard en källbehandling som styrker tesen, varför slutsatserna om Swedenborgs spionage förfaller fiktiva.

Den verkliga styrkan i framställningen är hur Schuchard åskådliggör utvecklingen av den storpolitiska scenen, hur hon sätter in Swedenborgs liv liksom hans vetenskapliga och religiösa författarskap i en större kontext. Det bestående intrycket ger de insiktsfulla exposéerna över storpolitiken liksom de kapitel som belyser hur Swedenborg utvecklades genom samspelet mellan sina engagemang som vetenskapsman, bibeltolkare, mystiker.

Marcus Willén

Karin Sennefelt, *Politikens hjärta: medborgarskap, manlighet och plats i frihetstidens Stockholm* (Stockholm: Stockholmia förlag, 2011). 334 s.

Karin Sennefelts bok *Politikens hjärta* präglas framför allt av det hon själv kallar "perspektivet av en vardagens politik". Liksom i hennes avhandling *Den politiska sjukan* (2001) är det politisk kultur som behandlas, med betoning på miljöerna runt politikens egentliga arena, som vid den här tiden var den närmast enväldiga riksdagen. Vi möter riksdagsmännen på krogen, på torget och (bokstavligen) i rännstenen. Sennefelt vill förflytta forskningens fokus från en begränsad elit till "en mångfald av aktörer" och från exceptionella händelser till politikens vardag. Källmaterialet är varierat, men utgörs till stor del av rättsligt material: alltifrån vardagsfall rörande misshandlade riksdagsmän till den politiska processen mot Christopher Springer (1747).

Politikens självklara hjärta i frihetstidens Sverige var staden Stockholm. Som riksdagsort blev huvudstaden allt mer självklar under 1700-talets lopp. Samtidigt var den ifrågasatt. Stockholm representerade Staden, som